

PAŠVALDĪBU FUNKCIJAS IZGLĪTĪBAS NODROŠINĀŠANĀ IZGLĪTĪBAS LIKUMA KONTEKSTĀ

Jānis Dzanuškāns,
Mg.iur., zvērināts advokāts, advokātu biroja
“Dzanuškāns & partneri” vadītājs

Latvijas Republikas likumdošanā noteiktās pašvaldības funkcijas īpaši nozīmīgas ir tieši izglītības jomā, jo Latvijas valsts galvenais resurss ir intelektuālais potenciāls, kura attīstību nodrošina kvalitatīvas izglītības pieejamība visu vecuma grupu iedzīvotājiem. Pamatā funkciju sadalījumu izglītībā nosaka Izglītības likums, paredzot pašvaldībām būtisku lomu izglītības nodrošināšanā. Šajā rakstā, atskatoties uz atjaunotās Latvijas valsts periodu, vērtēsim pašvaldību funkcijas Izglītības likuma kontekstā.

Pēc Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanas 1991. gada 19. jūnijā stājās spēkā Latvijas Republikas Izglītības likums. Tas noteica, ka Latvijas Republikas iedzīvotājiem ir vienlīdzīgas tiesības izglītības iegūšanā neatkarīgi no viņu sociālā un mantiskā stāvokļa, rases, tautības, dzimuma, piederības pie reliģiskajām vai sabiedriski politiskajām organizācijām, nodarbošanās un dzīvesvietas. Šīs tiesības bija jānodrošina valstij un pašvaldībai, realizējot un attīstot nepārtrauktās izglītības sistēmu, radot apstākļus un motivāciju izglītībai, kvalifikācijas celšanai un pašizglītībai. Likumā bija definēts, ka Latvijas Republikas izglītības pamatuzdevums ir nodrošināt apstākļus cilvēku garīgo, radošo, fizisko un profesionālo spēju attīstībai un pilnveidei.

Likuma 10. un 11. pants noteica pašvaldību kompetenci izglītības jomā. Daudzas pašvaldību funkcijas

šo gadu laikā palikušas nemainīgas. Tā, piemēram, deviņdesmito gadu sākumā tāpat kā pašlaik pašvaldības atbildēja par izglītības likumdošanas aktu pildīšanu savā teritorijā, noteica vietējās nozīmes mācību un audzināšanas iestāžu izvietojumu, dibināja, reorganizēja vai slēdza tās, paredzēja kārtību, kādā to pārziņā esošās mācību un audzināšanas iestādes finansējamas no pašvaldību budžeta, nodrošināja mācību un audzināšanas iestāžu materiālo bāzi un saimniecisko vajadzību apmierināšanu, nodrošināja audzēkņiem medicīnisko aprūpi bez maksas un ēdināšanu, sekmēja ārpuskolas audzināšanu un jauniešu profesionālo orientāciju un sniedza palīdzību ģimenei bērnu audzināšanā, kā arī veica obligātā skolas vecuma bērnu uzskaiti un nodrošināja viņus ar vietām mācību iestādēs.

Taču deviņdesmito gadu sākumā Izglītības likums paredzēja arī vairākas funkcijas saistībā ar bērniem, kas palikuši bez vecāku gādības, piemēram, lemt par aizbildnības, adopcijas un aizgādības noteikšanu nepilngadīgajiem, bez vecāku gādības palikušos bērnus iekārtot bērnunamos un internātskolās, aizstāvēt nepilngadīgo tiesības, nodrošināt normālus dzīves un darba apstākļus bāreņiem un bez vecāku gādības palikušajiem bērniem.

Likums arī paredzēja atbalsta sniegšanas funkcijas – sekmēt privāto mācību un audzināšanas iestāžu atvēršanu, kā arī pašvaldībām bija dotas tiesības lemt par telpu piešķiršanu privāto mācību un audzināšanas iestāžu dibināšanai. Pedagoģiskie darbinieki bija jānodrošina ar atbilstoši darba un sadzīves apstākļiem un jāapgādā ar dzīvojamo platību. Tāpat likums paredzēja normu par terminētu darba līgumu, un pilsētas, pilsētas rajona vai pagasta pašvaldība pieņēma darbā mācību un audzināšanas iestāžu vadītājus, noslēdzot līgumus uz laiku līdz pieciem gadiem. Par terminēta darba līguma nepieciešamību diskusija aktualizējusies arī pašlaik plašo izglītības reformu kontekstā.

Tālaika Izglītības likuma 55. pants noteica mācību iestāžu skolēnu, audzēkņu un studentu pamudinājumu un sodu veidus, pieļaujot, ka audzēkņus vecumā līdz 15 gadiem var izslēgt no mācību iestādes tikai ar pašvaldības atļauju un pašvaldība nodrošina šo

audzēkņu ieviešanu citā vispārējā vai īpašā mācību iestādē.

Attiecībā uz finansēšanu likums paredzēja pašvaldībām noteikt kārtību, kādā to pārziņā esošās mācību un audzināšanas iestādes finansējamas no pašvaldību budžeta, un, ja nepieciešams, uz savstarpēju līgumu pamata pašvaldība piedalījās pārējo valsts mācību un audzināšanas iestāžu finansēšanā. Tāpat likums paredzēja sadalīt un piešķirt pašvaldību budžeta līdzekļus mācību un audzināšanas iestādēm un kontrolēt to izmantošanas lietderīgumu.

Lai nodrošinātu izglītības jautājumu profesionālu risināšanu, rajonos, republikas pilsētās un pilsētu rajonos likums paredzēja izveidot skolu valdi, kurā ietilpa Tautas deputātu padomes iecelts algots valdes priekšsēdētājs, pedagoģisko darbinieku ievēlēts algots pārstāvis, Tautas deputātu padomes ievēlēti deputāti, tautas izglītības ministra (saziņā ar veselības aizsardzības ministru) iecelts algots mācību un audzināšanas iestāžu ārsts, pirmsskolas iestāžu darbinieku ievēlēts pārstāvis un bērnu tiesību aizsardzības inspektors. Ar Tautas deputātu padomes lēmumu valdē varēja iekļaut arī citus darbiniekus. Skolu valde darbojās saskaņā ar tautas izglītības ministra apstiprinātu nolikumu. Tautas deputātu padome noteica valdes darbinieku darba samaksu, un valdi finansēja no attiecīgās pašvaldības budžeta.

Skolu valdei bija tiesības izteikt priekšlikumus pašvaldībām par budžeta līdzekļu sadali, mācību iestāžu izvietojumu, to pārprofilēšanu un statusa maiņu, kontrolēt mācību un audzināšanas iestāžu atestācijas komisiju darbu, pieņemt lēmumu par kategorijas piešķiršanu pedagoģiskajiem darbiniekiem un izskatīt un izlemt citus mācību un audzināšanas iestāžu pārvaldes jautājumus.

Šobrīd pamatfunkcijas pašvaldībām attiecībā uz izglītību nosaka spēkā esošais Izglītības likums, kas pieņemts 1999. gada 1. jūnijā. Laikam ritot, tajā veikti virkne grozījumu, un pēdējie no tiem stājušies spēkā 2011. gada 1. janvārī. Likums nosaka izglītības pārvaldību pašvaldībā, paredzot, ka pašvaldība izveido vismaz vienu izglītības speciālista amatu vai izglītības pārvaldes iestādi. Pieļaujama arī iespēja novadu pašvaldībām apvienoties vienas vai vairāku funkciju īstenošanai izglītības jomā, savstarpēji vienojoties par finansēšanas kārtību.

Salīdzinot ar 1992. gada likuma redakciju, pašlaik normatīvais regulējums ir noteikts daudz detalizētāks, piemēram, pašvaldība piešķir pašvaldības budžeta līdzekļus izglītības iestādēm un kontrolē to izmantošanu vai nodrošina atbalstu tās padotībā esošo izglītības iestāžu akreditācijā konstatēto nepieciešamo uzlabojumu veikšanai izglītības iestādēs. Likums arī paredz plašākas funkcijas visu līmeņu izglītības

pieejamībā – nodrošināt bērnu un jauniešu interešu izglītību, īstenojot politiku pieaugušo izglītībā un nodrošināt piešķirtā finansējuma sadali un uzraudzību pār finanšu līdzekļu izlietojumu.

Pašreizējā likuma redakcijā liels akcents likts uz skolēniem ar speciālajām vajadzībām, piemēram, pašvaldībām jānodrošina izglītības ieguve skolēniem ar speciālām vajadzībām, tāpat jānodrošina arī pašvaldības pedagoģiski medicīniskās komisijas darbība un pieejamība bērniem ar speciālām vajadzībām.

Likums arī akcentē atbalsta funkcijas – nodrošināt bērnu tiesību aizsardzību izglītības jomā; nodrošināt transportu skolēnu nokļūšanai izglītības iestādē un atpakaļ dzīvesvietā, ja nav iespējams izmantot sabiedrisko transportu; piedalīties tās padotībā esošo izglītības iestāžu nodrošināšanā ar mācību literatūru, mācību procesam nepieciešamo cita veida literatūru un citiem mācību līdzekļiem; organizēt pedagogu profesionālās meistarības pilnveidi; koordinēt un nodrošināt metodisko darbu; atbalstīt skolēnu piedalīšanos mācību priekšmetu olimpiādēs, konkursos, skatēs, projektos un sporta sacensībās, kā arī nodrošināt valsts pārbaudes darbu, tajā skaitā centralizēto eksāmenu organizēšanu.

Nenoliedzami, pašvaldībām likums paredz daudz funkciju, taču arī plašas iespējas organizēt izglītības pakalpojuma nodrošināšanu. Lai gan ekonomiskā krīze ir motivējusi vai atsevišķos gadījumos – piespiedusi pieņemt atbildīgus, tālredzīgus un ilgtspējīgus lēmumus izglītībā, tomēr ne visas pašvaldības spējušas izmantot likumā noteiktās tiesības lēmumu pieņemšanā, lai sekmētu iedzīvotājiem plašu un daudzveidīgu pakalpojumu sniegšanu, domājot inovatīvi un vienlaikus radot iespējas plašam atbalsta funkcijām vietējiem iedzīvotājiem.

Beidzamajā laikā īpaši plaši izskan dažādu pārmaiņu piedāvājumi izglītības jomā, tajā skaitā diskutējot par pašvaldību lomu un funkcijām. Pašlaik uzsvērts, ka izglītības politikā nepieciešams virzīties uz funkciju lielāku decentralizāciju, kas pašvaldībām un pašām izglītības iestādēm sniegtu vairāk brīvības lēmumu pieņemšanā un mazinātu birokrātiskos procesus – samazinot obligāto saskaņojumu nepieciešamību attiecībā uz pašvaldību kompetences lēmumiem, piemēram, par izglītības iestāžu slēgšanu, reorganizāciju vai direktoru iecelšanu amatā un atbrīvošanu. Domāts arī par valstisku pieeju pirmsskolas izglītības posmā, paredzot pirmsskolas izglītības nodrošināšanu no pusotra gada vecuma un plānojot nodrošināt pirmsskolas izglītības iestāžu pedagogu atalgojumu no valsts budžeta. Līdztekus pašvaldības aicinātas uz atbildīgu rīcību, rūpīgi vērtējot situāciju un izstrādājot perspektīvus un ilgtspējīgus vietēja mēroga izglītības sistēmas modeļus! Tā tiktu sekmēta pašvaldību iesaiste izglītības politikas plānošanā valsts mērogā.